DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-85-55

УДК 330.567.289(477)«2022/2025»

СПОЖИВЧА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ ПОГЛЯД

CONSUMER BEHAVIOR OF UKRAINIAN HOUSEHOLDS DURING THE FULL-SCALE INVASION: A MICROECONOMIC PERSPECTIVE

Бойда Світлана Василівна
кандидат економічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5892-0104

Boida Svitlana
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

У статті здійснено мікроекономічний аналіз трансформації споживчої поведінки українських домогосподарств під час повномасштабної війни. Досліджено загальні тенденції доходів і витрат домогосподарств за 2022-2025 роки; розглянуто вплив воєнних ризиків і невизначеності на структуру витрат; встановлено взаємозв'язок між тенденціями доходів і структурою витрат. Методологічною основою статті є методи аналізу, порівняння і групування статистичних даних, наукового узагальнення та синтезу мікроекономічних підходів. Автором обґрунтовано мікроекономічну модель адаптаційних стратегій домогосподарств у кризових умовах, яка враховує вплив поведінкових реакцій на процес прийняття рішень. На основі проведеного дослідження, визначено довгострокові наслідки споживчої поведінки українських домогосподарств.

Ключові слова: домогосподарство, споживчі витрати, адаптаційні стратегії, бюджетне обмеження, попит, компенсаторне споживання.

This article presents a microeconomic analysis of the transformation of Ukrainian households' consumer behavior during a full-scale invasion. Traditional microeconomic models do not fully account for crisis factors, which necessitates new approaches to analyzing consumer behavior and makes this research topic particularly relevant. The author identifies general trends in household income and expenditure for 2022-2025; examines the impact of war risks and uncertainty on the structure of expenditures; and establishes a correlation between income trends and the structure of expenditures. The identified key trends are: a sharp decline in real incomes during the early years of the war, an increased role of social transfers and humanitarian aid, a concentration of expenditures on basic needs, a reduction in expenditures on durable goods and services, and a gradual recovery of economic activity in 2024-2025. The methodological framework of this article is based on methods of analyzing, comparing, and grouping statistical data, as well as on the scientific generalization and synthesis of microeconomic approaches. Tabular and graphical methods are used to present the research results clearly. The author examines household decision-making under new conditions through the lens of classical and modern microeconomic models, specifically: utility theory, budget constraints, and behavioral economics. The main adaptation strategies are: reducing expenses, using savings, and seeking new sources of income. The article substantiates a microeconomic model of households' adaptation strategies under crisis conditions, which focuses on households' behavioral reactions: excessive saving or compensatory consumption. Based on the analysis, the long-term consequences of consumer behavior are identified, which should be taken into account in the strategy for Ukraine's post-war economic recovery. The practical significance of the article lies in the fact that the results obtained can be used to develop effective social support programs, stimulate sustainable consumer demand under conditions of high uncertainty, and plan for economic recovery in the post-war period.

Keywords: household, consumer spending, adaptive strategies, budget constraint, demand, compensatory consumption.

© Бойда С. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі трансформації у соціально-економічному житті населення, зокрема у сфері споживчої поведінки домогосподарств. В умовах воєнної невизначеності, втрати доходів, вимушеної міграції та зростання інфляційного тиску українські сім'ї змушені адаптувати свої моделі споживання, балансуючи між базовими потребами та обмеженими ресурсами. Традиційні мікроекономічні моделі споживчої поведінки не повною мірою враховують специфіку кризових умов, коли рішення домогосподарств визначаються не лише раціональними розрахунками, а й психологічними чинниками, соціальними мережами підтримки та зовнішніми шоками. Водночас аналіз цих змін має важливе значення для розуміння стійкості економіки, прогнозування відновлення після війни та формування ефективної державної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка наукових праць українських авторів присвячена дослідженню споживчої поведінки в кризових умовах і формує методологічну та емпіричну базу для цієї статті. Зокрема, роботи Васильченко О. [1], Селезньової В.М., Вірченка В.В. [8], Таміліної Л. [10] акцентують увагу на загальних трендах і характерних реакціях вітчизняних домогосподарств у період повномасштабної війни. Досвід попередніх криз, зокрема пандемії, і його значення для розуміння заощаджувальної поведінки висвітлено в дослідженні Маршук Л.М. [5]. Аналітичні оцінки структури витрат і заощаджень можна знайти у працях Захаревич Г. [3], а також Полякової С. і Когатько Ю. [7], що дозволяє виокремити типологічні та регіональні відмінності у витратах. У контексті даного дослідження науковий інтерес становить праця Котенко Т.М., Короткової Д.С. [4], у якій здійснено порівняльний аналіз факторів споживчої поведінки у довоєнний і воєнний періоди. Методичні засади вимірювання та аналізу витрат домогосподарств детально розглянуті у роботі Пащенка О.В. та Жарікової О.Б. [6], що є важливим для коректної інтерпретації емпіричних даних.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень споживчої поведінки в умовах економічних криз, залишаються актуальними та потребують глибшого аналізу такі питання: вплив воєнних ризиків і невизначеності на структуру споживчих витрат; адаптаційні стратегії домогосподарств у разі втрати доходів і вимушеної міграції; довгострокові наслідки трансформацій споживання для відновлення економіки після війни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз трансформацій споживчої поведінки українських домогосподарств у період повномасштабної війни та визначення можливих довгострокових наслідків цих змін для післявоєнного відновлення національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Офіційна державна статистика щодо доходів і витрат українських домогосподарств у 2022-2025 роках публікується обмежено через воєнний стан, що ускладнює можливості глибокого аналізу. Однак, на основі даних репрезентативних вибіркових обстежень Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, Українського центру соціальних реформ за фінансової підтримки UNICEF, і окремих досліджень вітчизняних науковців, можна виявити загальні тенденції динаміки доходів і трансформації споживчої поведінки домогосподарств під час війни. Так, у звіті, опублікованому на офіційному сайті UNICEF, висвітлені результати загальнонаціонального опитування соціально-економічного стану домогосподарств за період з грудня 2023 до лютого 2024 років. Воно охоплює всі регіони України, крім тимчасово окупованих, і акцентує увагу на основних викликах воєнного часу для домогосподарств [9].

Дані про доходи та витрати домогосподарств у перший рік повномасштабної війни відображені в щомісячних і щоквартальних гуманітарних звітах UNICEF [2]. На підставі цих та інших джерел, систематизовано загальні тренди доходів і витрат домогосподарств України за 2022-2025 рр., які подано в таблиці 1. Як бачимо з таблиці 1, протягом аналізованого періоду спостерігається тенденція переходу від екстреної втрати доходів і домінування витрат на харчування у 2022 році до поступової часткової стабілізації та перерозподілу витрат у 2023-2025 роках.

Також вибіркові дослідження підтверджують суттєве зростання фінансових витрат на благодійність, ця діяльність під час війни стала пріоритетним напрямком соціальної відповідальності [1, с. 444]. Варто зауважити, що значне скорочення доходів домогосподарств порівняно з довоєнним рівнем зумовлене не тільки прямими наслідками війни,

Таблиця 1

Загальні тренди доходів і витрат домогосподарств України за 2022-2025 роки

Рік	Основні тенденції доходів	Структура витрат (середні частки, %)
2022	Різке падіння реальних доходів через втрату роботи, міграцію та інфляцію. Основні джерела доходів: соціальні виплати та гуманітарна допомога.	Харчування – приблизно 60%; комунальні послуги – приблизно10%; транспорт – 5-7%; охорона здоров'я – приблизно 5%; освіта та культура – < 5%.
2023	Понад 50% домогосподарств повідомили про зниження доходів порівняно з довоєнним рівнем. Заробітна плата та соціальні виплати залишаються основними джерелами доходів.	Харчування – 55-–60%; комунальні послуги – 12-14%; транспорт – 6-8%; охорона здоров'я – приблизно 6%; освіта та культура – 3-4%.
2024	Часткова стабілізація доходів. Зростає частка заробітної плати. Наявні значні регіональні диспропорції.	Харчування – 52-55%; комунальні послуги – 15-17%; транспорт – 8-10%; охорона здоров'я – приблизно7%; освіта та культура – 4-5%.
2025	Ознаки відновлення економічної активності. Зростає частка витрат на транспорт і послуги. Однак витрати залишаються концентрованими на базових потребах.	Харчування – приблизно 50%; комунальні послуги – 15018%; транспорт – 10-12%; охорона здоров'я – 7-8%; освіта та культура – приблизно 5%.

Джерело: сформовано автором на основі [2; 3; 7, с. 45-56; 9; 10]

а й опосередкованими чинниками, зокрема вимушеним переміщенням і погіршенням стану здоров'я, в тому числі психічного [10]. Зниження витрат на освіту, культуру та відпочинок у цілому відображає пріоритет виживання над розвитком.

Воєнні ризики та невизначеність не лише змінили структуру витрат, але й сформували нові моделі економічної поведінки – так звані «адаптаційні стратегії». У контексті даного дослідження, адаптаційні стратегії домогосподарств доцільно трактувати як поєднання класичних моделей корисності та бюджетних обмежень із психологічними та емоційними реакціями. Це дозволяє пояснити як структурні зміни у витратах, так і довгострокові наслідки для внутрішнього попиту та післявоєнного відновлення економіки.

Втрата доходів і вимушена міграція формують для домогосподарств нові умови прийняття рішень, які можна пояснити через класичні та сучасні мікроекономічні моделі. Відповідно до *теорії корисності* скорочення доходів означає зсув бюджетної лінії ліворуч-вниз, що обмежує можливості споживання і змушує домогосподарства переглядати оптимальний набір товарів і послуг. Зростає частка витрат на товари першої необхідності, тоді як витрати на товари тривалого користування та послуги скорочуються. Це відповідає «*закону Енгеля*», згідно з яким зменшення доходів посилює пріоритет базових потреб.

З погляду *бюджетних обмежень* адаптаційні стратегії проявляються у пошуку нових джерел доходів (тимчасова зайнятість, неформальна праця), у використанні заощаджень або кредитних ресурсів, а також у зміні структури споживання – наприклад, заміщенні дорогих товарів дешевшими субститутами. В умовах міграції бюджетні обмеження доповнюються *трансакційними витратами* (витрати на переїзд, облаштування житла, інтеграцію в нове середовище), що ще більше звужує можливості споживання.

У контексті *поведінкової економіки* реакції домогосподарств не завжди відповідають класичним уявленням про раціональність. В умовах невизначеності та стресу спостерігається схильність до «надмірної економії» (відмова від навіть необхідних витрат), або навпаки – до «компенсаторного споживання» (витрати на товари, що знижують психологічну напругу). Важливим є також ефект *«обмеженої раціональності»*: рішення приймаються швидко, керуючись інтуїтивними судженнями, а не прагненням оптимізації корисності.

На рис. 1 відображено графічну модель адаптаційних стратегій домогосподарств у кризових умовах. Модель демонструє послі-

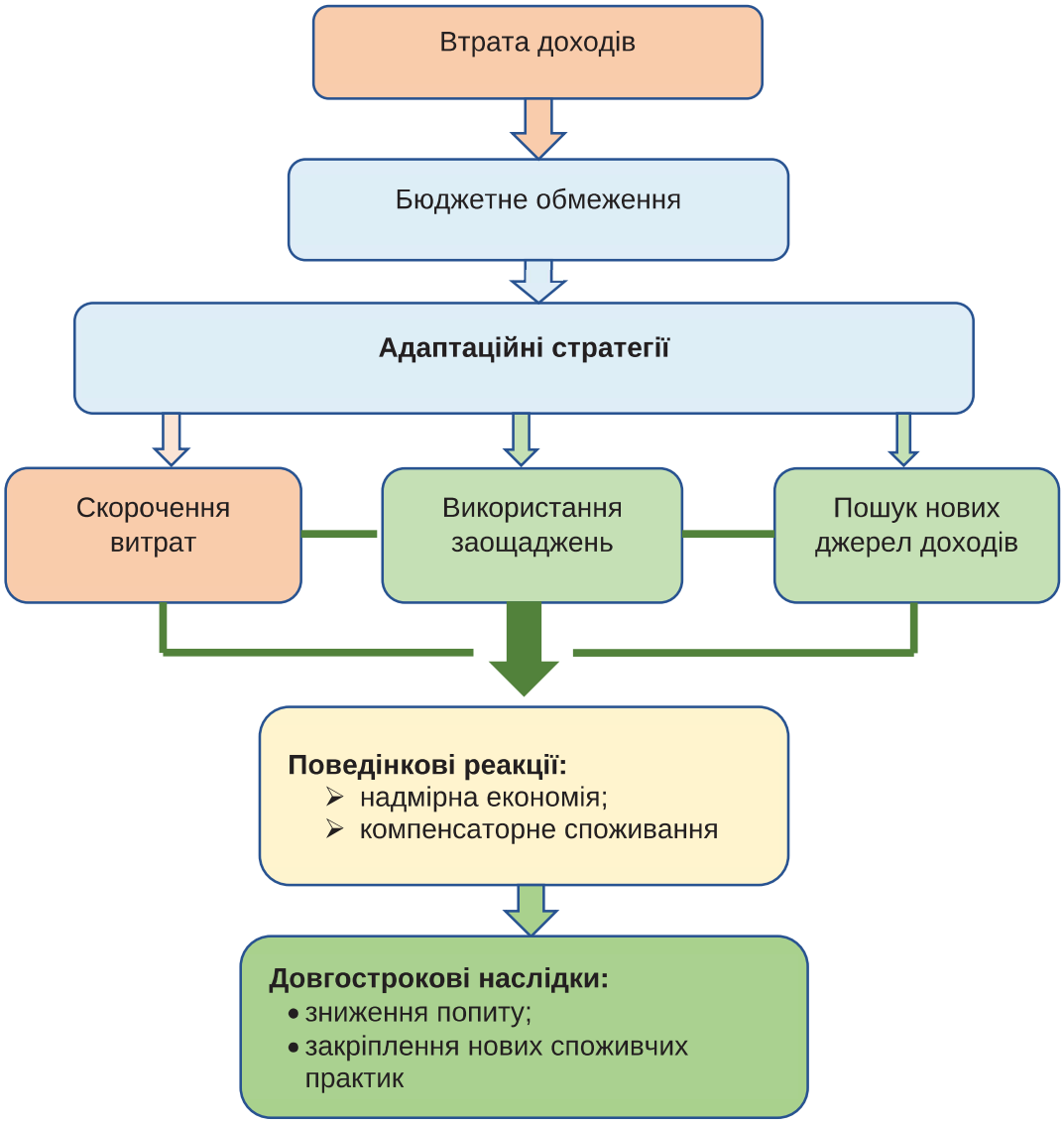

Рис. 1. Мікроекономічна модель адаптаційних стратегій домогосподарств у кризових умовах

Джерело: сформовано автором

довний ланцюг впливу втрати доходів на економічну поведінку домогосподарств.

Зменшення ресурсів призводить до жорсткого бюджетного обмеження, що стимулює адаптаційні стратегії – скорочення витрат, використання заощаджень і пошук нових джерел доходу. Ці кроки супроводжуються специфічними реакціями: надмірною економією або компенсаторним споживанням, які відображають психологічні аспекти прийняття рішень. У довгостроковій перспективі така динаміка формує зниження внутрішнього попиту та посилює економічну нестабільність, що має значення для прогнозування післявоєнного відновлення економіки.

На основі проведеного дослідження, можна виокремити такі довгострокові наслідки споживчої поведінки українських домогосподарств:

1. *Структурні зрушення у витратах.* Зростання частки витрат на товари першої необхідності та скорочення витрат на послуги й товари тривалого користування може зберігатися тривалий час, навіть після стабілізації доходів. Це означає формування більш «обережної» моделі споживання, орієнтованої на базові потреби.

2. *Зниження попиту домогосподарств.* Втрата заощаджень і накопичення боргових зобов'язань обмежують можливості для

великих покупок (житло, автомобілі, освітні послуги), що впливає на відновлення суміжних секторів економіки.

3. Закріплення нових споживчих практик. Заміщення дорогих товарів дешевшими аналогами, орієнтація на локальних виробників і онлайн-послуги може стати стійкою тенденцією, змінюючи конкурентне середовище та структуру ринку.

4. Поведінкові ефекти. Надмірна економія або компенсаторне споживання, сформовані в умовах кризи, здатні перетворитися на довготривалі звички. Це створює ризик нестабільності внутрішнього попиту та ускладнює прогнозування його динаміки.

5. Макроекономічні наслідки. Сукупність цих змін може призвести до уповільненого відновлення економіки, оскільки внутрішній попит (ключовий драйвер післявоєнного зростання) залишатиметься обмеженим і неоднорідним за регіонами та соціальними групами.

Висновки. Таким чином, трансформації споживчої поведінки домогосподарств у період війни не слід розглядати лише як короткострокову реакцію на кризу. Вони формують нову траєкторію економічної поведінки населення, що має враховуватися у стратегіях післявоєнного відновлення, зокрема у політиці стимулювання внутрішнього попиту та забезпечення фінансової стійкості домогосподарств. Подальші дослідження варто спрямувати на вивчення регіональних і соціальних відмінностей у трансформації споживчої поведінки, а також на оцінці значення цих трансформацій для економічного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильченко О. Особливості споживацької поведінки українців під час війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. № 1(770). С. 441-449. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-441-449

2. Гуманітарний звіт України No 24, грудень 2022 року. *UNICEF Ukraine.* URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/humanitarian-situation-report-december-2022 (дата звернення: 05.04.2026).

3. Захаревич Г. Споживання і бюджет українців 2025-2026: структура витрат, заощадження та ліквідність за оцінками KSE Institute. *Перший бізнесовий BIZ*. URL: https://fbc.biz.ua/news/statti/spozhivannya-i-byudzhet-ukrayintsiv-2025-2026-struktura-vitrat-zaoshhadzhennya-ta-likvidnist-za-otsinkami-kse-institute/ (дата звернення: 23.03.2026).

4. Котенко Т.М., Короткова Д.С. Фактори споживчої поведінки українських домогосподарств у довоєнний та воєнний період: колективний підхід до визначення та оцінки. 2023. *Статистика України*. Том 101. № 2. С. 31-40. https://doi.org/10.31767/su.2(101)2023.02.04

5. Маршук Л.М., Поліщук К.В. Особливості заощаджувальної поведінки домогосподарств України в умовах пандемії. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-87

6. Пащенко О.В., Жарікова О.Б. Методичні засади аналізу витрат домогосподарств України. *Економіка і управління бізнесом*. 2023. № 3. С. 34-52. https://doi.org/10.31548/economics14(3).2023.027

7. Полякова С., Когатько Ю. Витрати домогосподарств в Україні: типологія та структурні відмінності. *Демографія та соціальна економіка*. 2025. № 61 (3). С. 41-59. https://doi.org/10.15407/dse2025.03.041

8. Селезньова В.М., Вірченко В.В. Трансформація споживчої поведінки українських домогосподарств у контексті повномасштабної війни. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* 2025. № 32. С. 30-34. https://doi.org/10.20535/2307-5651.32.2025.328533

9. Соціально-економічний стан домогосподарств України *(за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 року - лютому 2024 року).* Київ, 24 липня 2024 року. *UNICEF Ukraine.* URL: https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24 (дата звернення: 05.04.2026).

10. Таміліна Л. Пережити бурю: аналіз змін у доходах домогосподарств під час війни. *Вокс Україна*. URL: https://voxukraine.org/perezhyty-buryu-analiz-zmin-u-dohodah-domogospodarstv-pid-chas-vijny (дата звернення: 23.03.2026).

REFERENCES:

1. Vasylchenko O. (2025) Osoblyvosti spozhyvatskoi povedinky ukraintsiv pid chas viiny [Peculiarities of consumer behaviour of Ukrainians during the war]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»* - *Scientific Notes of «KROK» University,* no 1(770), pp. 441-449. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-441-449 [in Ukrainian].

2. Humanitarnyi zvit Ukrainy No 24, hruden 2022 roku [Ukraine Humanitarian Situation Report No. 24, December 2022]. *UNICEF Ukraine.* Available at: https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/humanitarian-situation-report-december-2022 (accessed April 5, 2026)

3. Zakharevych H. Spozhyvannia i biudzhet ukraintsiv 2025-2026: struktura vytrat, zaoshchadzhennia ta likvidnist za otsinkamy KSE Institute [Consumption and budget of Ukrainians 2025-2026: expenditure structure, savings and liquidity according to KSE Institute estimates]. *Pershyi biznesovyi BIZ*. Available at: https://fbc.biz.ua/news/statti/spozhivannya-i-byudzhet-ukrayintsiv-2025-2026-struktura-vitrat-zaoshhadzhennya-ta-likvidnist-za-otsinkami-kse-institute/ (accessed March 23, 2026)

4. Kotenko T.M. & Korotkova D.S. (2023) Faktory spozhyvchoi povedinky ukrainskykh domohospodarstv u dovoiennyi ta voiennyi period: kolektyvnyi pidkhid do vyznachennia ta otsinky [Factors of Consumer Behavior of Ukrainian Households in the Pre-War and War Period: a Collective Approach to Definition and Evaluation]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine,* tom 101, no 2, pp. 31-40. DOI: https://doi.org/10.31767/su.2(101)2023.02.04 [in Ukrainian].

5. Marshuk L.M. & Polishchuk K.V. (2021) Osoblyvosti zaoshchadzhuvalnoi povedinky domohospodarstv Ukrainy v umovakh pandemii [Peculiarities of savings behavior of households in Ukraine in conditions of a pandemic]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, no. 25. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-87 [in Ukrainian].

6. Pashchenko O.V. & Zharikova O.B. (2023) Metodychni zasady analizu vytrat domohospodarstv Ukrainy [Methodological principles of analysis of household expenditures in Ukraine]. *Ekonomika i upravlinnia biznesom – Economics and Business Management,* no 3, pp. 34-52. DOI: https://doi.org/10.31548/economics14(3).2023.027 [in Ukrainian].

7. Poliakova S. & Kohatko Yu. (2025) Vytraty domohospodarstv v Ukraini: typolohiia ta strukturni vidminnosti [Household expenditures in Ukraine: typology and structural differences]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy,* no 61(3), pp. 41-59. DOI: https://doi.org/10.15407/dse2025.03.041 [in Ukrainian].

8. Seleznova V.M. & Virchenko V.V. (2025) Transformatsiia spozhyvchoi povedinky ukrainskykh domohospodarstv u konteksti povnomasshtabnoi viiny [Transformation of consumer behavior of Ukrainian households in the context of the full-scale war]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyi politekhnichnyi instytut» – Economic bulletin of National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»,* no 32, pp. 30-34. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5651.32.2025.328533 [in Ukrainian].

9. Sotsialno-ekonomichnyi stan domohospodarstv Ukrainy (za rezultatamy zahalnoderzhavnoho vybirkovoho obstezhennia sotsialno-ekonomichnoho stanu domohospodarstv (OSESD), provedenoho u hrudni 2023 roku – liutomu 2024 roku) [Socio-economic status of households in Ukraine (based on the results of the nationwide sample survey of the socio-economic status of households (SESH), conducted in December 2023 – February 2024)]. *UNICEF Ukraine.* Available at: https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24 (accessed April 5, 2026)

10. Tamilina L. Perezhyty buriu: analiz zmin u dokhodakh domohospodarstv pid chas viiny [Surviving the Storm: Analyzing Household Income Changes During the War]. *Vox Ukraine.* Available at: https://voxukraine.org/perezhyty-buryu-analiz-zmin-u-dohodah-domogospodarstv-pid-chas-vijny (accessed March 23, 2026)

Дата надходження статті: 07.04.2026
Дата прийняття статті: 27.04.2026
Дата публікації статті: 04.05.2026